

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР ЗДВН
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

До захисту допускається
Завідувач кафедри, проф.
_____ В. М. Боронос
« ____ » _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

НА ТЕМУ:

**«ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇНИ»**

Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Науковий керівник роботи: _____
(підпис)

Боронос В. М.

Студент: _____
(підпис)

Чавлешвілі Н. Ш.

Група: Фдн-61гл

Суми 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, проф.

В.М. Боронос

" ____ " _____ 20 ____ р.

**ЗАВДАННЯ
до дипломної роботи**

Студента групи Фдн-б1гл, центру заочної, дистанційної та вечірньої форми навчання, спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» Чавлешвілі Нікіти Шалвовича

Тема роботи: Вплив тінізації економіки на рівень економічної безпеки країни

Затверджено наказом по СумДУ № ____ від " ____ " _____ 20 ____ р.

Термін здачі студентом завершеної роботи " ____ " _____ 20 ____ р.

Вихідні дані до роботи: нормативні і законодавчі акти, дані державної статистичної звітності, матеріали періодичних видань, підручників, навчальних посібників тощо.

Зміст основної частини роботи (перелік питань, що підлягають розробці): розглянуто теоретичні підходи до визначення економічної безпеки країни, визначено її завдання та функції, визначено напрямки впливу тіньових фінансових операцій на рівень економічної безпеки країни, проаналізовано основні індикатори оцінювання рівня економічної безпеки країни, наведена динаміка функціонування тіньового сектору економіки, проведено оцінку впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки країни, визначено ключові проблеми на шляху підвищення рівня економічної безпеки та надано рекомендації щодо нівелювання їх негативного впливу.

Дата видачі завдання: " ____ " _____ 20 ____ р.

Керівник дипломної роботи: проф. Боронос В. М.

(вчене звання, прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Завдання прийнято до виконання " ____ " _____ 20 ____ р.

_____ (підпис студента)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 27 с., 7 рис., 4 табл., 18 джерел

Мета роботи - дослідження теоретичних основ функціонування тіньового сектору економіки та його впливу на рівень економічної безпеки країни.

У роботі відповідно до мети було поставлено та вирішено наступні **завдання**:

- дослідити сутність поняття «економічної безпеки», обґрунтувати її складові.
- охарактеризувати сучасний стан тіньового сектору економіки України.
- провести аналіз підходів до оцінювання рівня економічної безпеки країни;
- оцінити взаємозв'язок між рівнями тінізації економіки та економічної безпеки;

Об'єктом роботи – є фінансово-економічний механізм формування економічної безпеки країни під впливом тіньового сектору економіки.

Предметом дослідження – є економічні відносини, які виникають між економічними суб'єктами у процесі управління економічною безпекою країни.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: структурний аналіз, факторний, порівняльний, горизонтальний аналіз, метод критичного аналізу наукової літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність теми роботи, визначається об'єкт, предмет та мета дослідження.

У першому розділі: проаналізовано сутність понять «економічна безпека» та «тінізація економіки», систематизовано фактори впливу на рівень економічної безпеки країни, визначено напрямки впливу тіньових фінансових операцій на рівень економічної безпеки країни.

У другому розділі проаналізовано основні індикатори оцінювання рівня економічної безпеки країни, наведена динаміка функціонування тіньового сектору економіки, проведено оцінку впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки країни.

У третьому розділі визначені ключові проблеми на шляху підвищення рівня економічної безпеки та надано рекомендації щодо нівелювання їх негативного впливу.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ, ЕКОНОМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ, ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ, ДОХОДИ БЮДЖЕТУ, ВВП

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	7
1.1 Систематизація понятійно-категоріального апарату дослідження економічної безпеки країни.....	7
1.2 Ідентифікація факторів підвищення рівня економічної безпеки країни.....	9
1.3 Тіньовий сектор економіки: зміст та наслідки для економічної безпеки країни.....	11
2 МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ЗВ'ЯЗКУ РІВНІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	13
2.1 Тенденції зміни рівня економічної безпеки України: міжнародний аспект	13
2.2 Аналіз економічної безпеки в Україні.....	15
2.3 Моделювання впливу тінізації економіки на економічну безпеку в Україні	18
3 ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	20
3.1 Аналіз інструментарію управління економічною безпекою країни.....	20
3.2 Інструментарій зниження рівня тінізації економіки в контексті управління економічною безпекою країни.....	22
ВИСНОВКИ.....	24
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	26

ВСТУП

Актуальність теми. Функціонування національної економіки останніх років відбувається в умовах постійних трансформацій суспільно-політичних відносин, наростаючого дисбалансу вхідних та вихідних фінансових потоків країни та дефіциту бюджетних ресурсів. Постійне зростання негативного впливу даних факторів на рівень економічної безпеки країни зумовлює актуальність пошуку інструментарію підвищення рівня економічної безпеки країни.

Однією із найбільш вагових складових даного процесу є мінімізація негативного впливу тіньових операцій на економічну безпеку країни. В рамках даних заходів урядом країни постійно розробляються програми та заходи спрямовані на виведення економічних суб'єктів з тіні.

Об'єктом сучасних наукових досліджень більшості країн світу є розроблення методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки та визначення головних детермінант її формування, тощо. Невирішеними залишаються питання впливу тіньового сектору економіки на економічну безпеку країни та розроблення заходів його мінімізації.

Дослідженню теоретичних основ формування економічної безпеки країни присвячені праці Б. Губського, А. Качинського, О. Мороз, Є. Олейникова, В. Поплавського, Н. Роевої, В. Сергєєва, В. Шлемко, та інших.

Систематизація існуючих напрацювань з даних питань засвідчила неповне дослідження питань підвищення рівня економічної безпеки країни через призму мінімізації негативного впливу тіньового сектору економіки на показники розвитку країни.

Мета роботи - дослідження теоретичних основ функціонування тіньового сектору економіки та його впливу на рівень економічної безпеки країни.

У роботі відповідно до мети було поставлено та вирішено наступні **завдання**:

- дослідити сутність поняття «економічної безпеки», обґрунтувати її складові.
- охарактеризувати сучасний стан тіньового сектору економіки України.
- провести аналіз підходів до оцінювання рівня економічної безпеки країни;

– оцінити взаємозв'язок між рівнями тінізації економіки та економічної безпеки;

Об'єктом роботи є організаційно-економічний механізм формування економічної безпеки країни під впливом тіньового сектору економіки.

Предметом дослідження – є економічні відносини, які виникають між економічними суб'єктами у процесі управління економічною безпекою країни.

Методи дослідження, які використовувалися в процесі дослідження та обробки матеріалів: структурний аналіз, факторний, порівняльний, горизонтальний аналіз, метод критичного аналізу наукової літератури.

Інформаційною базою роботи слугують статистичні та аналітичні матеріали Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики, монографії і науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях, електронні ресурси, представлені в мережі інтернет.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 20 найменувань. Загальний обсяг дипломної роботи 27 сторінок, включаючи 4 таблиці, 7 рисунків.

1 МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

1.1 Систематизація понятійно-категоріального апарату дослідження економічної безпеки країни

Однією із головних особливостей функціонування сучасної економіки більшості країн світу є суттєва їх залежність від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища країни. Навіть незначна турбулентність окремих економічних, соціальних показників розвитку країни здійснює вагомий вплив на стабільність національної економіки. За цих умов вирішальне значення набуває формування підґрунтя до сталого функціонування економіки, що передбачає здатність країни нівелювати негативні впливи окремих факторів. Однією із головних передумов цього є наявність достатнього рівня економічної безпеки країни. Саме індикатор безпеки слугує відображенням сталості, міцності та надійності взаємовідносин між окремими суб'єктами економічної системи та головним інструментом і джерелом нейтралізації деструктивного впливу зовнішнього середовища на економіку країни.

На сьогодні, в умовах загострення військового конфлікту в країні, високого рівня дефіциту бюджету, світової економічної кризи питання забезпечення достатнього рівня безпеки набуває дедалі більшої актуальності. Значно загострюються питання дослідження економічного змісту безпеки та її складових.

Економічна безпека країни є однією із найбільш важливих характеристик економічної системи, індикатором її фінансової стійкості, здатності формувати та постійно підвищувати якість умов життя населення, стимулювати розвиток підприємницького сектору країни за рахунок власних джерел фінансування економічних та соціальних програм та заходів.

Економічна безпека є комплексним поняттям, що узагальнює в собі значну кількість показників, що визначають економічний, соціальний, екологічний розвиток країни, рівень її політичної стабільності, військову ситуацію в країні, ступінь забезпеченості товарами та послугами.

Передумовою кращого розуміння складових економічної безпеки країни є аналіз змісту даного поняття. На сьогоднішній день напрацьоване значне

різноманіття підходів до визначення економічної безпеки, систематизація яких проведена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Узагальнення підходів до визначення економічної безпеки країни [2, 9, 10, 18, 5]

№	Автор	Визначення
1	Губський Б.	визначає здатність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, проводити поступальний розвиток економіки з метою підтримки стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій.
2	Сергеев В.	стан економіки, при якому забезпечується вирішення трьох взаємопов'язаних завдань: високий і стійкий розвиток, ефективне задоволення суспільних потреб, захист економічних інтересів держави на національному і міжнародному рівнях.
3	Олейников Є.	це такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально-спрямований розвиток держави в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів”.
4	Шлемко В.Т.	стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави
5	Мороз О. В	повне стійке забезпечення ресурсами для її повноцінного функціонування та можливість підтримувати стабільні й повноцінні умови для життєдіяльності населення

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна виділити найбільш поширені характерні особливості підходів до визначення економічної безпеки:

- економічна безпека як здатність країни до захисту інтересів своїх громадян;
- економічна безпека як інструмент забезпечення економічного зростання країни;
- економічна безпека як інструмент протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам країни.

Наявність значної кількості форм проявів економічної безпеки зумовлює потребу в більш детальному аналізі її завдань, систематизація яких здійснена на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1 – Систематизація завдань економічної безпеки країни

Реалізація даних завдань є головним завданням держави на шляху завоювання конкурентних позицій на ринку та передумовою її сталого функціонування.

1.2 Ідентифікація факторів підвищення рівня економічної безпеки країни

Економічна безпека як комплексне явище, що синтезує в собі значну кількість складових зазнає суттєвого впливу значної кількості факторів всю сукупність яких можна розділити за різними критеріальними ознаками.

Так, залежно від середовища функціонування всі фактори можна розділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів належать те, що визначаються особливостями функціонування економіки країни: обсяг ВВП, рівень інфляції, курс валют, обсяг державного боргу та інші. До факторів

зовнішнього середовища функціонування країни відносять політику окремих держав, їх зовнішньоекономічну діяльність, вартість міжнародних кредитів, тощо.

За масштабом впливу на рівень економічної безпеки можна виділити фактори локального та глобального впливу. До факторів локального впливу належать фактори вплив яких здійснюється на окремі складові економічної безпеки, в той час як фактори глобального впливу мають більш масштабний характер та позначаються одночасно на всіх складових економічної безпеки країни.

За характером сприйняття фактори, вплив яких може бути нівельований заходами державної політики та фактори, виникнення яких не залежить від діяльності уряду або окремих економічних суб'єктів, а їх мінімізація є практично неможливою.

За своїм походженням можна виокремити економічні, політичні, технологічні, соціальні та інституційні фактори впливу. До політичних можуть бути віднесені особливості побудови законодавства, внесення змін окремих нормативно-правових актів, державне регулювання економіки, тощо.

Економічні фактори включають особливості функціонування грошово-кредитного, фінансового, банківського, страхового, інвестиційного ринків країни, курс валют, темпи економічного зростання економіки, рівень зайнятості населення тощо.

До соціальних факторів можуть бути віднесені якість життя, рівень освіти населення, тощо.

За сферою спрямування можна виділити виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні фактори.

За характером спрямування можна виділити прямі та непрямі фактори. Прямі здійснюють безпосередній вплив на індикатори економічної безпеки, в той час як непрямі здійснюють опосередкований вплив на рівень економічної безпеки через зміну індикаторів, що не належать на складу економічної безпеки але впливають на неї.

За тривалістю впливу можна виділити постійні та тимчасові фактори.

Узагальнення класифікаційних ознак поділу факторів економічної безпеки здійснено на рисунку 1.2.

Рисунок 1.2 – Класифікаційні ознаки поділу факторів впливу на економічну безпеку країни

Наявність значної кількості факторів впливу на рівень економічної безпеки зумовлює потребу розробки інструментарію управління ними з метою мінімізації негативного впливу на окремі показники розвитку країни.

1.3 Тіньовий сектор економіки: зміст та наслідки для економічної безпеки країни

Однією із найбільших загроз сучасної економічної системи більшості країн є існування тіньового сектору економіки. Саме тінізація призводить до значного погіршення показників функціонування країни та її сталого розвитку. З цією метою виникає потреба більш ґрунтованого дослідження змісту даного поняття та характеру його впливу на рівень економічного розвитку країни.

Тінізація економіки є комплексним явищем вплив якого спостерігається в усіх сферах життя суспільства [13-17]. Так, існування тіньового сектору економіки призводить до погіршення показників економічного розвитку країни,

зниження обсягів надходжень до бюджету, тощо. В цілому даний вплив негативно позначається і на рівні економічної безпеки країни.

Під тінізацією економіки можна розуміти економічну діяльність, що реалізується поза межами офіційного сектору економіки та спрямоване на приховування економічними суб'єктами – учасниками тіньових операцій реального обсягу своїх доходів [3].

На сьогоднішній день тіньові операції відбуваються у всіх без виключення сферах життя суспільства. Найбільш поширеними дані операції є на рівні суб'єктів господарювання та окремих індивідів.

В рамках офіційного сектору економіки прояви тінізації економіки мають місце за рахунок:

- заниження офіційних обсягів виробництва та реалізації продукції;
- неофіційне працевлаштування;
- заниження рівня офіційної заробітної плати;
- зміна митної вартості товарів та послуг, задекларованих обсягів зовнішньоекономічної діяльності;
- створення фіктивних підприємств;
- здійснення економічної діяльності на території країн офшорів;
- виплата частини заробітної плати в конвертах;
- залучення працівників без їх офіційного працевлаштування.

В тіньовому секторі економіки здійснення економічної діяльності може відбуватися в двох площинах: легальній та нелегальній. Легальна економічна діяльність полягає в здійсненні операцій, що реалізуються і в офіційному секторі економіки, в той час як нелегальна тіньова економічна діяльність полягає в здійсненні заборонених законом операцій (реалізація наркотичних виробів, кримінальна діяльність тощо).

Вплив тіньової діяльності на рівень економічної безпеки країни залежить від виду економічних операцій (легальні та нелегальні) та масштабів їх реалізації.

2 МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ЗВ'ЯЗКУ РІВНІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

2.1 Тенденції зміни рівня економічної безпеки України: міжнародний аспект

Аналіз економічної безпеки України проведемо в розрізі зовнішньої та внутрішньої її складових, зміст яких було нами проаналізовано в попередньому розділі роботи.

Оцінювання зовнішньої складової економічної безпеки проведемо за допомогою аналізу тенденцій зміни позиціонування України на міжнародній арені.

Об'єктом дослідження слугуватимуть міжнародні індекси, як індикатори значення яких формує довіру населення : індекс економічної свободи, індекс глобальної конкурентоспроможності країни, індекс людського розвитку.

Аналіз динаміки зміни індексу людського розвитку в Україні свідчить про незначне зростання його значень за період 2015-2018 рр. В той же час, його значення все ще залишаються нижче середнього а отже не сприяють зростанню позицій України на міжнародній арені.

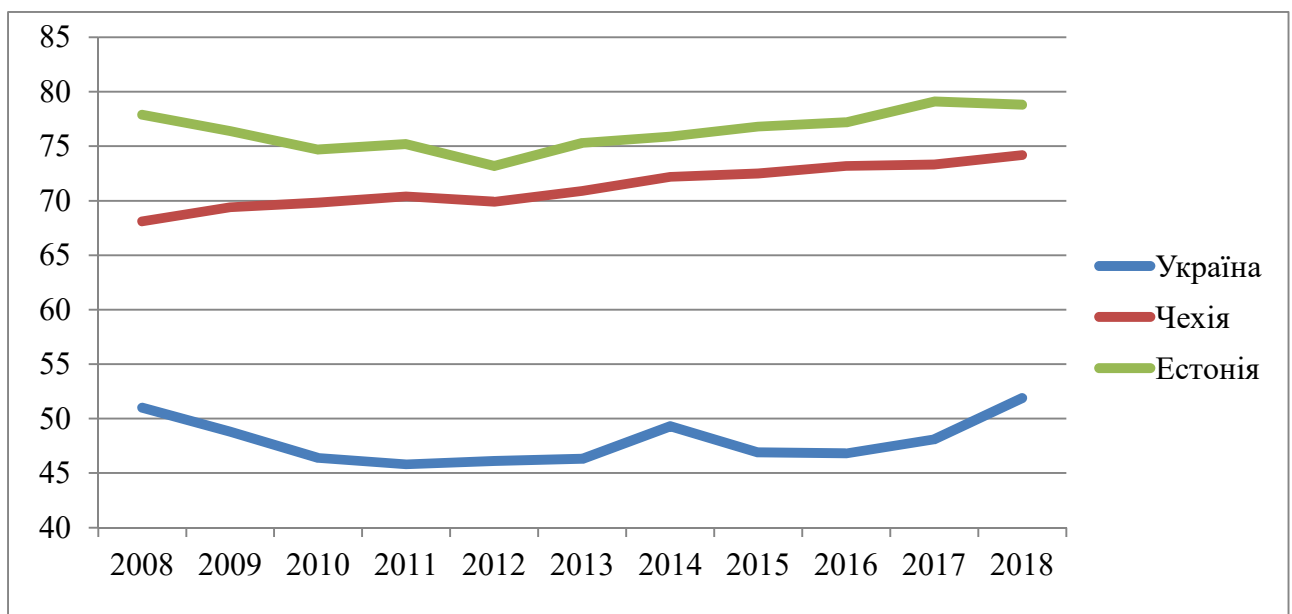

Рисунок 2.1 – Динаміка зміни індексу економічної свободи в Україні [7]

Значення даного індексу є відображення ступеня державного регулювання економіки, залучення бізнесу до процесів регулювання економіки, розвиненості підприємницького сектору економіки, тощо.

Не менш важливим показником економічної безпеки країни з точки зору розвиненості її соціальної складової є індекс людського розвитку країни, значення якого наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Зміна рейтингу країн за індексом людського розвитку [7]

Місце		Країна	ІЛР	
Станом на 2014 рік	Станом на липень 2017		Станом на 2014 рік	Станом на липень 2017
1	—	Норвегія	0,944	▲ 0.001
2	—	Австралія	0,933	▲ 0.002
3	—	Швейцарія	0,917	▲ 0.001
4	—	Нідерланди	0,915	—
5	—	США	0,914	▲ 0.002
6	—	Німеччина	0,911	—
7	—	Нова Зеландія	0,91	▲ 0.002
8	—	Канада	0,902	▲ 0.001
9	▲ (3)	Сінгапур	0,901	▲ 0.003
10	—	Данія	0,9	—
79	▲ (1)	Бразилія	0,744	▲ 0.002
79	▲ (2)	Грузія	0,744	▲ 0.003
79	▼ (1)	Гренада	0,744	▲ 0.001
82	—	Перу	0,737	▲ 0.003
83	—	Україна	0,734	▲ 0.001
84	—	Беліз	0,732	▲ 0.001
84	▲ (1)	Республіка Македонія	0,732	▲ 0.002
86	—	Боснія і Герцеговина	0,731	▲ 0.002
87	—	Вірменія	0,73	▲ 0.002
178	▲ (1)	Мозамбік	0,393	▲ 0.004
179	▼ (1)	Гвінея	0,392	▲ 0.001
180	—	Бурунді	0,389	▲ 0.003
181	—	Буркіна-Фасо	0,388	▲ 0.003
182	—	Еритрея	0,381	▲ 0.001
183	▲ (1)	Сьєрра-Леоне	0,374	▲ 0.006
184	▼ (1)	Чад	0,372	▲ 0.002

Аналогічно результатам попереднього аналізу значення даного індексу для України є нижче середнього.

Показовим для проведення аналізу рівня економічної безпеки країни є Глобальний індекс конкурентоспроможності, що враховує показники конкурентоспроможності національної економіки. Наведені на рисунку 2.2 результати аналізу засвідчили низький рівень конкурентоспроможності України (3,6-4,1) порівняно з іншими країнами світу.

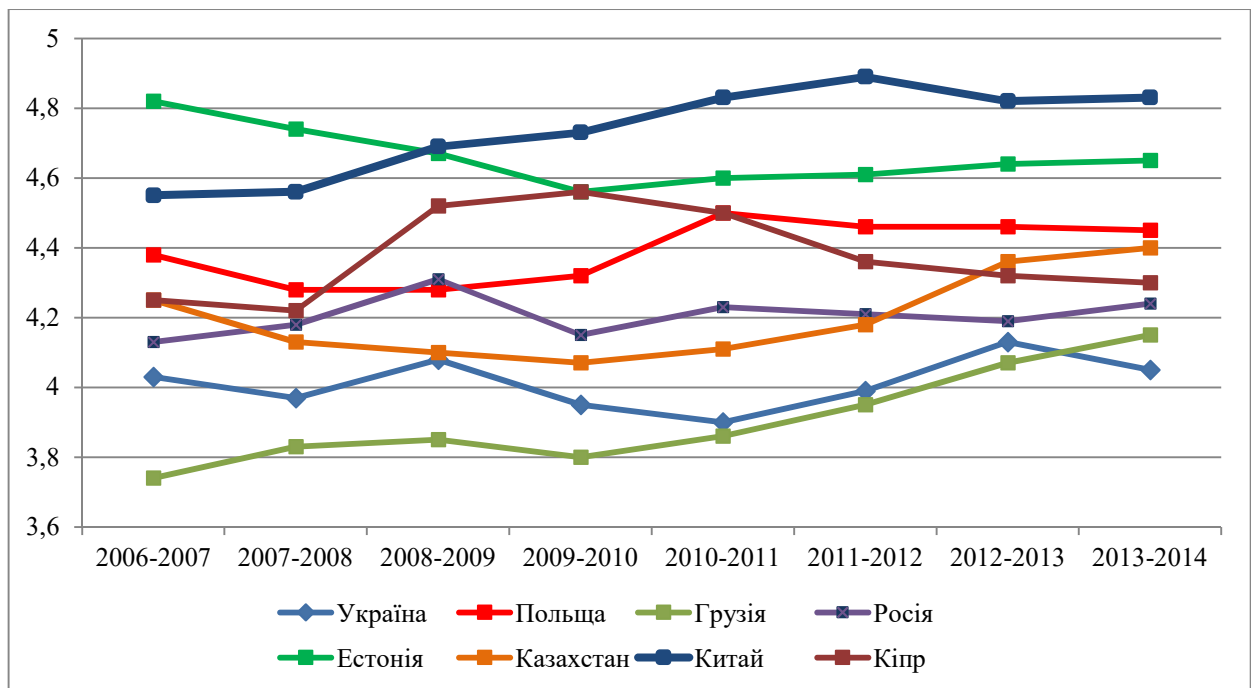

Рисунок 2.2 – Динаміка показників індексу конкурентоспроможності окремих країн світу [7]

2.2 Аналіз економічної безпеки в Україні

З метою оцінювання економічної безпеки в Україні проведемо аналіз динаміки основних її складових: обсяг державного боргу, обсяг ВВП, рівень інфляції. Дані показники є найбільш узагальнюючими характеристиками розвитку економіки країни.

Рівень стабільності національної економіки, її фінансової стійкості здатності протистояти впливу турбулентного середовища відображає рівень інфляції в країні. Нажаль в Україні, даний показник все ще залишається на досить високому рівні та відображає всю складність економічної ситуації останніх років. Наведена на рисунку 2.3 динаміка зміни рівня інфляції в Україні дає підстави стверджувати про досить низький рівень її економічної безпеки, що зумовлено нездатністю економіки протистояти негативному впливу мінливого середовища її функціонування.

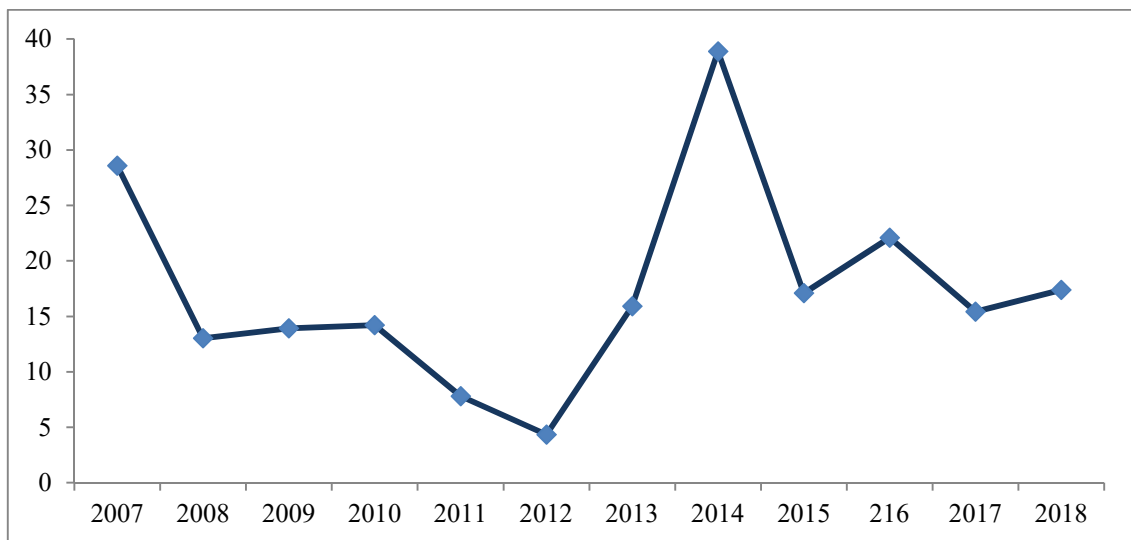

Рисунок 2.3 – Рвень інфляції в Україні за період 2008-2018 рр. [8]

Порівняльний аналіз рівня інфляції України та окремих країн світу дозволив обґрунтувати важливість трансформації існуючої державної політики регулювання економіки в сторону зниження інфляційних процесів в країні, формування потенціалу протистояти внутрішнім та зовнішнім шокам.

Одним із економічних показників безпеки країни є обсяг державного боргу, суттєве зростання якого свідчить про зростання залежності країни від її зовнішніх або внутрішніх партнерів. Оскільки залучення державою боргових зобов'язань виникає в результаті її неможливості виконувати покладені на неї зобов'язання, фінансувати програми інноваційного та інвестиційного розвитку.

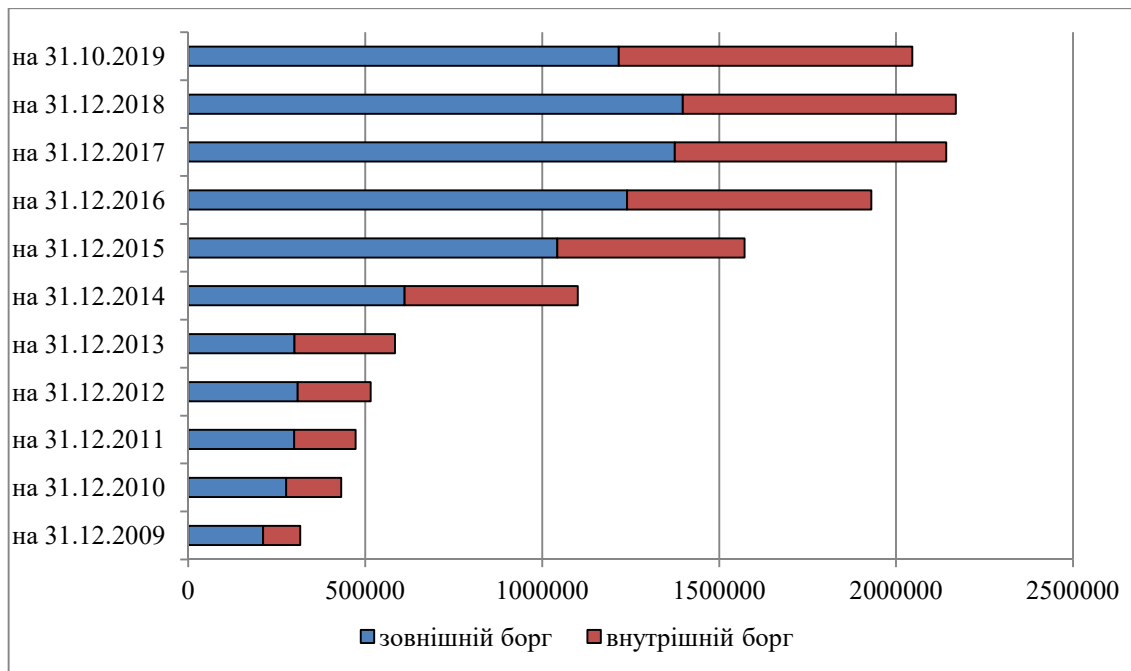

Рисунок 2.4 – Обсяг державного боргу в Україні [6, 8]

Аналіз зміни обсягів внутрішнього та зовнішнього державного боргу в Україні засвідчив постійне його зростання за період 2013-2019 рр.

В процесі аналізу економічної безпеки країни за допомогою показника державного боргу крім оцінювання його обсягу важливе значення має і структура запозичень держави.

Найбільшу частку в структурі боргових зобов'язань України займає зовнішній борг. Нездатність держави покрити більшу частину власних потреб у фінансових ресурсах за рахунок внутрішніх джерел фінансування слугує додатковим індикатором її складної фінансової ситуації.

Додатковим підтвердженням складної фінансової ситуації в Україні а відповідно і низького рівня її економічної безпеки є досить низькі обсяги ВВП. Аналіз динаміки зміни даного показника свідчить про істотне його зниження в період політичної кризи в країні 2013-2015 рр. (рисунок 2.5). Починаючи з 2015 року обсяг ВВП України поступово збільшується та за результатами 2018 року становив 3095 дол. США. Однак навіть не зважаючи на позитивну тенденцію зміни даного показника, його обсяг є набагато нижчим за показники не лише країн Європейського союзу але і більшість країн-сусідів – не членів ЄС.

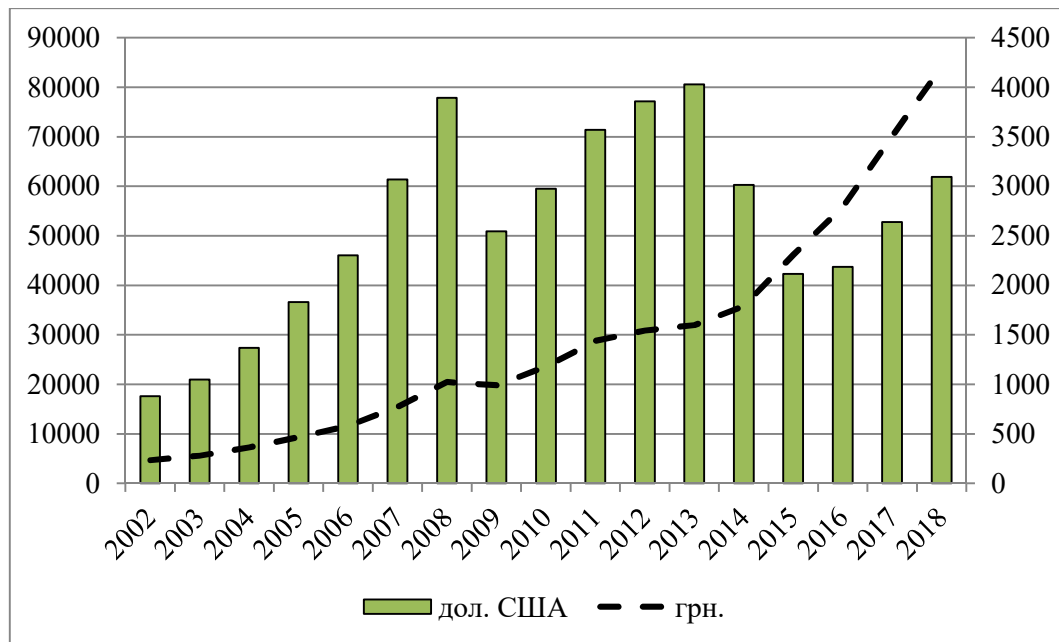

Рисунок 2.5 – Тенденції зміни обсягів номінального ВВП в Україні [8]

2.3 Моделювання впливу тінізації економіки на економічну безпеку в Україні

Виходячи з результатів аналізу, що засвідчили низький рівень економічної безпеки України, виникає потреба в розробці комплексу заходів спрямованих на мінімізацію впливу факторів, динаміка зміни яких найбільше позначається на рівень безпеки країни. Одним із таких факторів на нашу думку, є рівень тінізації економіки.

З метою визначення сили впливу тіньового сектору економіки на окремі складові економічної безпеки проведемо моделювання їх зв'язку за допомогою тесту Брауша-Пагана, застосування якого дозволяє визначити коефіцієнти кореляції між ними.

Оскільки за всіма аналізованими показниками значення p-level більше 0.01, це дає нам підстави підтвердити гіпотезу про наявність зв'язку між рівнем тінізації економіки та аналізованими нами показниками.

Таблиця 2.2 – Результати розрахунку зв'язку між тінізацією економіки та індикаторам економічної безпеки

Source	SS	df	MS	Number of obs = 10		
Model	1586,707	6	396,6766	F(4, 2) = 4.33		
Residual	596,6703	2	298,3352	Prob > F = 0.859		
Total	2183,377	7	363,8961	R-squared = 0.987		
				Adj R-squared = 0.265		
				Root MSE = 11.985		
Тінізація економіки	Coef.	Std. Err	T	P> t	[95% Conf. Interval]	
Індекс людського розвитку	-0,0003	0,000527	0,09854	0,295744	0,001701	0,003038
Індекс глобальної конкурентоспроможності	-0,01078	0,031364	-0,74579	0,527196	-0,09242	0,068916
Індекс економічної свободи	-0,00954	0,027768	-0,6603	0,46676	-0,08182	0,061016
ВВП	-182,7313	1135,95	0,171446	0,734646	-3675,81	4041,276
Державний борг	-0,04376	0,031548	-0,67721	0,438045	-0,28126	0,193745
Рівень інфляції	-0,02184	0,044084	-0,73722	0,468905	-0,48738	-0,51175
cons	-113,263	108,2329	-0,49719	0,494622	-676,897	503,4141

Таким чином проведений аналіз свідчить про наявність значного впливу тінізації на аналізовані показники. За всіма показниками значення коефіцієнта кореляції є негативним, що свідчить про негативний характер впливу. Найбільш суттєвий вплив тінізація здійснює на обсяг ВВП, найменшим є вплив на індекс економічної свободи.

В цілому проведені розрахунки засвідчили наявність суттєвого впливу тіншового сектору на рівень економічної безпеки країни, що свідчить про важливість розробки та імплементації інструментарію зниження рівня тінізації на шляху до зростання рівня економічної безпеки країни.

З ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Аналіз інструментарію управління економічною безпекою країни

Управління економічною безпекою є складним процесом оскільки передбачає застосування широкого спектру інструментарію спрямованого на вплив на різні складові безпеки. Оскільки економічна безпека поєднує в собі значну кількість складових процес управління нею є досить трудомістким.

На даний час науковою спільнотою розроблена значна кількість інструментів підвищення рівня економічної безпеки, основні з яких систематизовані в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Узагальнення інструментарію управління економічною безпекою [1, 4, 11, 12]

№	Напрямки	Інструментарій
1	2	3
1	Зниження рівня інфляції	Запобігання різким валютно-курсовим коливанням
		Оптимізація витрат виробництва за рахунок зниження ставок оподаткування
		Збільшення обсягів державних резервів
		Демонополізація ринків товарів та послуг
		Регулювання тарифної політики економічних суб'єктів
		Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання
2	Забезпечення стабільності національної валюти	Підвищення транспарентності в роботі НБУ та комерційних банків
		Диверсифікація джерел формування міжнародних резервів НБУ
		Регулювання валютного ринку з точки зору контролю за обігом готівки
		Страхування валютних ризиків
		Зростання частки безготівкових розрахунків

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
3	Забезпечення стійкості банківської системи	Удосконалення процесів рефінансування НБУ та управління ліквідністю комерційних банків
		Підвищення прозорості функціонування банківської системи
		Досягнення балансу між активами та пасивами комерційних банків
4	Стабілізація фінансового ринку	Досягнення чесної конкуренції між учасниками фінансового ринку
		Зростання попиту на інструменти інвестування
		Протидії спекуляціям на ринку капіталу
		Оцінювання ризиків тінізації доходів на ринку капіталу

В цілому всі інструменти підвищення рівня економічної безпеки можуть бути поділені на інституційні, організаційні та економічні.

Реалізація інституційних механізмів зростання економічної безпеки країни передбачає реалізації заходів щодо підвищення ефективності роботи органів державного контролю, шляхом оптимізації структури державних органів, перегляду зон їх відповідальності; закріплення за ними більшого переліку в сфері адміністрування і контролю за діяльністю суб'єктів господарювання; автоматизація процедур нарахування та сплати податків, запровадження системи електронного урядування; реалізація інвестиційних проектів на умовах державно-приватного партнерства.

Організаційні заходи спрямовані на надання органам державної влади повноважень щодо пошуку та залучення джерел фінансування проектів стимулювання соціально-економічного розвитку; створення фондів пільгового кредитування та фінансування інвестиційних проектів; розвиток інфраструктури для стимулювання науково-дослідної, дослідно-конструкторської, інноваційної та освітньої діяльності в країні.

Застосування економічних інструментів полягає у фінансуванні пріоритетних видів економічної діяльності, стимулювання підприємницької діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, розвиток венчурного фінансування.

3.2 Інструментарій зниження рівня тінізації економіки в контексті управління економічною безпекою країни

Одним із інструментів управління економічною безпекою країни є зниження рівня тінізації економіки. Це сприятиме виведенню значного обсягу фінансових ресурсів з тіні тим самим підвищивши доходи державного бюджету та покращивши рівень матеріального добробуту населення.

В цьому контексті органами державної влади повинні бути реалізовані заходи спрямовані на:

1. Підвищення ефективності роботи органів державного моніторингу та контролю. Зважаючи на те, що на сьогодні у Україні розроблена достатня кількість нормативних актів (закони, постанови, інструкції) спрямованих на детінізацію національної економіки, існує значне різноманіття державних контролюючих органів а рівень тінізації економіки з кожним роком залишається майже без змін, можна зробити висновок про низьку якість відповідного нормативного забезпечення даних процесів та неефективність роботи державних контролюючих органів. Однією із причин даної ситуації є високий рівень корупції в країні, що сприяє залученню державних службовців до тіньових схем виведення коштів.
2. Не менш актуальною проблемою на сьогодні є і відсутність практик оцінювання ефективності роботи державних органів фінансового контролю. Існуючі поодинокі дослідження даних питань не формують комплексного уявлення про ефективність їх роботи та результативність. Наявні методичні підходи передбачають оцінювання ефективності реалізації конкретного етапу або напрямку державного регулювання, а отже є малоінформативними в макроекономічних масштабах. В той час, як наявність інтегрованого показника дозволить здійснити порівняння ефективності роботи державних органів різних країн між собою з метою імплементації у існуючу політику передових практик регулювання.

3. Так наприклад близько 75% справ щодо тінізації доходів не закінчується винесенням вироку, а отже і покаранням економічного суб'єкта. Найбільша кількість із розглянутих справ завершується накладанням на порушника штрафних санкцій, розмір яких є незначним порівняно з обсягами вигоди отриманої від реалізації тіньових схем.
4. Оптимізація законодавчої бази. В Україні щороку розробляється значна кількість нормативно-правових актів як в сфері державного регулювання економіки так і у галузі детінізації. Досить часто це призводить до виникнення юридичних колізій та протиріч, а отже значно ускладнює процедури покарання порушника.

Реалізація зазначених заходів сприятиме не лише зниженню рівня тінізації економіки в Україні але і забезпечить підвищення темпів її економічного розвитку, а отже в кінцевому випадку позитивно позначиться на рівні економічної безпеки країни.

ВИСНОВКИ

Економічний стан України в останні роки характеризується значним розширенням масштабів тіньової економіки, посиленням її впливу на соціально-економічне життя суспільства та несе реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Тінізація економіки обумовлює структурні деформації та диспропорції суспільно-економічного розвитку, гальмує позитивні процеси в державі і демократизації суспільства, негативно позначається на обсягах і структурі ВВП, знижує ефективність соціально-економічних реформ, спотворює офіційні дані про стан економіки. Відволікання значного обсягу ресурсів з легального сектора економіки, посилює криміналізацію суспільства, призводить до перерозподілу валового внутрішнього продукту на користь окремих груп населення та відтоку капіталу за кордон.

Для кожної країни превенція тінізації доходів є індикатором здатності нації протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам будь-якого характеру з метою збереження територіальної цілісності та незалежного розвитку держави, підвищення рівня її економічної безпеки. Важливою складовою даних процесів є створення вигідних умов для повернення тіньового капіталу в офіційний сектор економіки. Для України демократичні перетворення в суспільстві, розвиток соціально орієнтованих ринкових відносин, вдосконалення механізму управління можуть сприяти виходу економіки із тіні, що є основою соціально-економічного прогресу суспільства.

У роботі проаналізовано та узагальнено науково-методичні підходи до визначення поняття економічної безпеки, виокремлення її складових, обґрунтовано функції та завдання економічної безпеки на сучасному шляху розвитку України.

Проведено аналіз рівня економічної безпеки в розрізі двох складових: внутрішньої та зовнішньої. В якості зовнішньої складової економічної безпеки в роботі проаналізовані тенденції зміни індексів економічної свободи, людського розвитку та глобальної конкурентоспроможності. За результатами аналізу зроблено висновок про низькі позиції України за всіма аналізованими показниками, а отже і низький рівень довіри інвесторів та інвестиційної привабливості країни.

Внутрішня складова економічної безпеки представлена обсягом ВВП, рівнем інфляції та обсягом державного боргу. За всіма показниками встановлено наявність негативної динаміки їх зміни.

В роботі обґрунтовано вагому роль тінізації економіки в зниженні рівня економічної безпеки країни, зроблено висновок про доцільність перегляду існуючих процедур управління економічною безпекою. На основі інструментарію економетричного моделювання розраховані коефіцієнти кореляції між рівнем тінізації та індикаторами економічної безпеки в розрізі її внутрішньої та зовнішньої складових. Наявність негативного коефіцієнта кореляції свідчить про негативний характер впливу тінізації економіки на зазначені показники. Зроблено висновок про те, що найбільш суттєвий вплив тінізація здійснює на обсяг ВВП, найменшим є вплив на індекс економічної свободи.

За результатами проведеного аналізу в роботі узагальнено проблеми зниження рівня економічної безпеки України та запропоновано шляхи їх вирішення.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Гбур З. В. Інструменти державного управління економічною безпекою держави. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №1. С. 93-97.
2. Губський, Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : монографія / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
3. Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні [Текст]: звіт про НДР (проміжний) / кер. І.М. Кобушко. - Суми: СумДУ, 2017. - 47 с.
4. Люльов О.В. Макроекономічна стабільність національної економіки: монографія . Суми: Університетська книга, 2018. 261 с.
5. Мороз О. В. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 241 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).
7. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму <https://www.weforum.org/>
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).
9. Сергеев, В. И. Лубянка: обеспечение экономической безопасности государства [Текст] : сб. / В. И. Сергеев. – М. : Масс Информ-Медиа, 2002. – 448 с.
10. Соколенко Л. Ф. Оцінювання економічного потенціалу як індикатора впливу на рівень екологічної безпеки території/ Л. Ф. Соколенко// Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент, маркетинг, підприємництво: перспективні напрямки розвитку». – м. Одеса. - 20-21 лютого 2015 року. – С. 79-80
11. Соколенко Л. Ф. Аналіз економічного змісту екологічної безпеки регіону в умовах ефективного природокористування. Вісник Житомирського технологічного університету. Серія Економічні науки. 2014. №4(70). С. 92-97.

12. Соловйова К. С. Сучасні інструменти забезпечення економічної безпеки корпоративного партнерства з іноземними компаніями. Бізнес Інформ. 2016. № 8. С. 23-28
13. Тютюник І. В. Методичні засади оцінки обсягів тіньових фінансових потоків в економіці. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Випуск 6 (49). С. 202-206
14. Тютюник І. В. Теоретичні аспекти аналізу ефективності політики детінізації економіки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка та менеджмент», 2019. Вип. 38(65). С. 87-92.
15. Тютюник І. В. Теоретичні засади управління податковими розривами в економіці. Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». 2019. Випуск 6.
16. Тютюник І. В., Гуменна Ю. Г. Управління податковими розривами як перспективний напрям детінізації економіки. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2019. Вип. 12(40). С. 146-150.
17. Тютюник І. В., Кобушко Я. В. Оцінка ефективності податкового регулювання обсягу тінізації економіки в Україні. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: «Економіка, управління та адміністрування». 2018. №4(86). С. 111-116.
18. Шлемко В.Т. Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.